

УДК 82.091+821.161.2 Сковор.+821.134.Ескріва

## ОСОБА І ШЛЯХ: ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА І ХОСЕМАРІЯ ЕСКРІВА ДЕ БАЛАГЕР. КОМПАРАТИВНИЙ І МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Яковина****Оксана Петрівна**

кандидат філологічних наук,  
науковий співробітник Інституту  
літератури ім. Т. Г. Шевченка  
Національної академії наук України

**Яковина****Оксана Петровна**

кандидат филологических наук,  
научный сотрудник Института  
литературы им. Т. Г. Шевченко  
Национальной академии наук  
Украины

**Yakovyna Oksana**

PhD in Philological Sciences,  
researcher at Taras Shevchenko  
Institute of literature of the National  
Academy of Sciences of Ukraine

***Анотація.** У статті йдеться про концептуальне поняття особи в творчості Григорія Сковороди та Хосемарії Ескрива де Балагера. порушуються питання покликання, вибору, свободи. Життєві реалії українського та іспанського мислителів виявляють видимі опозиційність у характеристиках концептів шляху та світу. Однак у контексті буття розкривається сутнісна єдність представлення цих понять обома письменниками. Матеріал статті передбачає порівняльні характеристики біографій та творчих векторів Григорія Сковороди та Хосемарії Ескрива де Балагера як представників східної та західної християнської ментальності. Парадигма особи розглядається автором статті в міждисциплінарному аспекті. Наукові категорії формуються на перетині метафізики, філософської антропології, герменевтики, теології, філософії мови та літературознавства.*

***Ключові слова:** концепт, особа, буття, шлях, світ, свобода, освячення, повсякденність.*

**Метою** аналізу метафізичності слова письменника як особи має бути опис цілості інтенціональної культури його текстів. У сучасній науці пошук цілості творчої особистості митця постає надзвичайно важливою проблемою, оскільки дослідники зазвичай акцентують увагу на опозиціях: убачаються феномени політичні, соціопсихологічні, біографічні, індивідуальні, психоаналітичні. Проте проблема цілості творчої особистості письменника існує на суттєво глибшому рівні аналізу текстів, аніж відстежування ідейно-тематичних особливостей.

На духовному рівні різноманітність завжди провадить до цілості, проте різноманітність не означає опозиції. Стиль творчої особистості — це не лише мовний інструмент. Стиль здатен нести обсяг змісту, передбачаючи його і надаючи йому цілісності. Стиль можна назвати герметичною парадигмою реальності, яка визволяє реципієнта з “манівців” “несутнісних сутностей” (Гайдеггер) і допомагає творити історію.

Перечитуючи зміст книги святого Хосемарії Ескрива “Друзі Бога”, реципієнт потрапляє в коло сутностей, які вже через назви розділів і підпунктів відкривають йому буття: “Велич повсякденного життя”: “Цілісність християнського життя”, “Шукати присутність Божу”...; “Свобода — дар Божий”: “Сенс свободи”, “Відповідальність перед Богом”...; “Скарб часу”: “Одержати прибуток для Бога”, “Безплідна смоковниця”, “Бра-

ти участь у справах Отця”.; “Смирення”: “Чути Бога”, “Його тронем був віслючок”, “Смирення і радість”.; “Жити обличчям до Бога і людей”: “Цілюща сила власної слабкості”, “Справедливість і милосердя”.; “Бо вони Бога побачать”: “Нести Бога у своєму тілі”, “Віддати все серце”.

Стиль має своїм джерелом апіорність особи. Це оригінальна художня форма іманентної свободи, яка надає життєвій цілісності та буттєвій цільності спорідненим апіорним поняттям простору і часу: свобода, простір і час взаємовизначаються та інтегрують реципієнта в історію.

З іншого боку, завдяки мові ми пізнаємо телеологічні та щоденні прагнення творця досліджуваного тексту. Фрідріх Вільгельм Крістіан фон Гумбольдт (1767–1835), один із фундаторів сучасного аналізу мови, зазначав, що мова впливає на формування різного уявлення про світ у різних суспільствах. Один із засновників лінгвістики як науки, учений розглядав мову як безперервний творчий процес і розвинув учення про “внутрішню форму мови” як вираження індивідуального світобачення народу. Вільгельм фон Гумбольдт вважав, що мовні розрізнення меншою мірою стосуються звуків і знаків, але більше — понять про світ. Із такої позиції можна зробити висновок, що мова поза стилем втрачає творчий характер. Стиль і мова — це тожність і розрізнення. “Завдяки присутності того, що позначається, в тому, що позначає, можливе безмежне і плідне спілкування людей” [2, 28, 30].

Отже, духовний стиль тексту здатен через мову конкретизувати буття, оскільки духовність мови актуалізується виходом на трансцендентний вимір. Із цього приводу Г.-Г. Гадамер зауважує: “Кассіер виходив з того, що мова, мистецтво й релігія — це форми репрезентації, тобто — показування чогось духовного в чомусь відчуттєвому”. Далі Гадамер коментує: “Символічні форми — це, власне, становлення духу в плинній часовості відчуттєвого проявлення і відповідно поєднальна середина, як стільки само об’єктивний прояв і слід духу”. Автор нагадує критичне запитання філософії мови: “Чи не полягає власна дійсність мови [...] саме в тому, що вона не формальна сила та здатність, а попереднє буття охопленості всього сущого його можливою здатністю заговорити?” [4, Т. 2, 68–69].

Відповідну властивість мови Г.-Г. Гадамер називає теологією мови. Іманентне відчуття свободи як семантики мови є результатом такого виходу. Хоча

мова й має історичний характер, проте вона здатна доносити до реципієнта метаісторичні цінності, тим самим виходячи поза тимчасовість (власну сутність, контингентність).

Історія постає в конкретних фактах свободи людського вибору. Така конкретність визначає сутність і зміст будь-яких цінностей. І Аристотель, і Александр Македонський, і святий Августин, і святий Іван Павло II визначали свої парадигми різними цінностями, але історична конкретність їхніх дій спричинялася духовним змістом, який узагальнює епохи. “Свобода, яку я захищаю і буду захищати завжди, всіма силами, — пише святий Хосе-марія Ескріва, — спонукає мене запитати з глибокою впевненістю (хоч я і визнаю свою слабкість): “Скажи мені, Господи, що Ти чекаєш від мене, — щоб я зміг виконати це вільно!”

Нам відповідає сам Христос: “Veritas liberavit vos” — “істина зробить вас вільними”. Що є ця істина, якою починається і завершується в нашому житті дорога свободи?” [10, 49].

Так через “попередню буттєвість мови” (Гадамер) відкривається метафізична цілісність і космологічна безкінечність інтуїції людини в історії, відкривається онтологічність історії в людині, нестворене — у створеному. Метафізика творить людину джерелом історії, інтегрує не лише антропологію та історію, а й космологію в історичний контекст, допомагає виявити Ціле як герметичну парадигму буття на шляху до відповідей на кінцеві питання.

Відтак, Ціле визначаємо як реальність Буття (нествореного Сутнього). Ціле — це єдність людини, історії та космології; єдність парадигматичної динаміки творчого слова, збагаченого Об’явленням. Тому “на початку було слово” (Йн. 1:1). Людина, яка протягом історії протиставила себе природі, в християнській традиції через динаміку права повертається до єдності з космосом, відновлює в собі онтологічний порядок. Така динаміка слова герметично (сталими періодами традиції й історичними ритмами), через постійні питання про кінцеву дійсність, здатна покликати людину стати джерелом історії, історії як блага для свого народу та цілого світу. Світ стає цільним лише в контексті цілого створеної людини, пов’язаної з нествореним Сутнім.

У галузі феноменології завжди зберігається тожність у розрізненні. Розмаїття і єдність супроводжують кожну людину. Підтвердженням цього природного факту є діалектичний принцип, за яким

синтез перевершує тезу й антитезу. Розмаїття завжди прагне єдності. Запевненням цілності метафізичного Я особи постає аналогічна реальність, розуміння якої може поглибити теза: “Бути — означає бути визначеним значенням перемінної величини” [2, 31]. Зрештою, доказом того, що ми існуємо водночас у дійсності (інзистенції) та реальності (екзистенції) є вказана Ф. Нефом властивість трьох компонентів, що утворюють індоєвропейську систему дієслова “бути”. У мотиваціях цього дієслова помічаємо розрізнення й водночас взаємодію трьох питань: 1) метафізичного (його ми спрямовуємо до того, що береться як таке, цілком, саме по собі, онтично); 2) критичного (коли наша думка прямує до створеного сутнього, тимчасового); 3) логічного (коли ми намагаємося висловити думку в мовленні раціонально, орієнтуючись на передрефлексію, на інтроверсію, на передчуття досконалості й нескінченності як форми морального часу) [12]. Найглибший рівень висловлювання, який аналітично можна простежити, є джерелом інтроверсії, передчуттям екзистенційного часу.

Необхідність, або буття, постає для особи конкретикою її духовності, реальністю, онтологією, пошуком справедливості. Пошук справедливості передбачається у віднаходженні людиною виходу за межі релятивності. Хосемарія Ескріва: “З раннього дитинства я чув, як звучать соціальні запитання... На жаль, вони не мають у собі нічого нового: старі запитання, які повторюються вічно. Вони виникли, мабуть, у той самий момент, коли люди стали суспільством і спливали назовні відмінності між ними — вікові й інтелектуальні, в працездатності, особистих якостях та інтересах. [...] Однією лише справедливістю неможливо зарадити всім проблемам людського існування. Не дивно, що, коли з людьми обходяться тільки відповідно до справедливості, — це їх пригнічує. Людська гідність дітей Божих потребує більшого. [...] Милосердя — це великодушний вихід за рамки справедливості. [...] Воно починається зі справедливості законної і триває у справедливості істинній. [...] Я не знаю кращого шляху до справедливості, аніж шлях самопожертви та християнського служіння” [10, 219–223].

Те, що робить митця мислителем, — це аналогія, вертикаль його світовідчуття, яка виходить за межі історії й тим вдосконалює традицію, матеріалізує ідеальні образи в просторі й часі у формі буття, “долі”, онто. І водночас — виходить за межі

простору і часу, виявляє парадигму серця людини та її джерела — Сутнього (Буття, Genesis). Художні концепти як онтологічна реальність стають дійсністю конкретних життєвих образів. “Доля” людини актуалізує її екзистенцію. У результаті духовності особи постає динамікою, силою, здатною розширювати реальність простору і часу, моральних алгоритмів, схожих за аналогією на музичні темпоритми. Різні ритми — це дійсність різних рівнів буття як необхідності, різних бажань. Проте ці ритми становлять один період. Кілька різнорівневих періодів у часі утворюють парадигму серця як трансценденцію свідомості.

Темпоритми творчості як етичні й релігійні компоненти є аналогічними до музичних, а традиційні цінності є раціональним джерелом для духовного вдосконалення — розширення й поглиблення внутрішнього простору (інтенсиву особи). У творчому інтенсиві, заснованому на латентних періодах і ритмах буттєвих прагнень, актуалізується динамічне існування: смисли розчиняються в інтенсиві сутнісно поглиблених цінностей людини. Відтак орієнтування відбувається не лише на власний досвід, а й на об’єктивну правду, якою є Об’явлення.

Такою є структура духовного стилю письменників — представників української та іспанської еліти Григорія Сковороди та святого Хосемарії Ескріва де Балагер. Конкретність їхніх послань стає динамікою необхідності (буття) в інтенціональній культурі реципієнта. У метафізичному вимірі вказаних ними орієнтирів буттєві цінності людини є творчою силою — Logos — і набувають неповторного характеру.

За Григорієм Сковородою закріпилося визначення “мудрого філософа”, званого як письменника, проповідника, мислителя, багатогранної особистості пізнього барокко, вільної і духовної людини, яку “світ ловив, та не спіймав”.

Про Хосемарію Ескріва варто сказати ширше, оскільки ця постать ще не є настільки відомою в українському культурному й суспільному контексті.

Святий Хосемарія Ескріва де Балагер народився 1902 р. в м. Барбастро (Іспанія). У віці 15–16 років відчув покликання. Як пізніше сам свідчив, мав сильне відчуття поклику, але на той час конкретної форми його втілення він ще не міг розпізнати.

Альваро дель Портільйо, який працював і жив поряд зі святим Хосемарією сорок років, був його

найближчим другом і сповідником, у біографічному інтерв'ю “Розмова про засновника Opus Dei” зазначає: “З певного часу Хосемарія почав “передчувати Любов” — він завжди використовував саме цей вираз. Наприкінці 1917 — на початку 1918 р. в Логроньйо, де жила на той час родина Ескріва, трапився небачений снігопад. За інформацією в місцевій газеті “Ля Ріоха”, температура знизилася до 16-17 градусів нижче нуля, замерзло декілька людей, було обірвано лінії зв'язку тощо. Одного ранку Хосемарія побачив на снігу сліди від босих ніг монаха-кармеліта. І одразу в його душі зародився глибокий неспокій. Він запитав себе: “Якщо інші здатні на такі жертви заради Господа і свого ближнього, то невже мені немає чого Йому запропонувати?”. Тоді він і почав відчувати, що Господь просить його про щось. Але що саме, — цього він зрозуміти не міг. І тоді він став звертатися до Господа з молитвою сліпого Вартимея: “Domine, ut videam!” — “Господи, дай мені прозріти!”. І благав Богородицю про те, щоб у його житті реалізувалися задуми Її Сина: “Domina, ut videam! Domina, ut sit!”.

Він почав більш інтенсивно жити благочестивим життям, багато молився, щоденно відвідував Літургію і приймав причастя... І зрештою відчув, що краще зрозуміє прохання Господа, якщо віддасть себе Йому цілком, ставши священником” [13].

З 1918 р. Хосемарія навчався в семінарії в Логроньйо, згодом у Сарагосі. Не перериваючи теологічних студій, з дозволу церковної влади почав вивчати цивільне право в університеті Сарагоси. 1925 р. був рукопокладений у священники. Проводячи священницьке служіння, особливо серед найбільш бідних і знедолених верств населення і невиліковно хворих у притулках Мадрида, Ескріва водночас викладав в університетській Академії та продовжував докторські студії з цивільного права у Мадридському університеті.

1928 р. Хосемарія виразно побачив те, що до того часу лише передчував, — покликання до заснування Opus Dei, харизмою якої було апостольство у світі. Це була нова дорога — сповіщати людей усіх соціальних верств про шлях особистої святості і власного апостольського служіння. Новизна полягала у ствердженні можливості для кожного християнина освячувати себе через професійну діяльність і сумлінне виконання своїх обов'язків, не полишаючи світу й не змінюючи свого життєвого стану.

Із 1946 р. о. Хосемарія працював і служив у Римі. Звідти він підтримував Opus Dei в цілому світі, розвиваючи доктринальну, аскетичну й апостольську формацію. На момент його смерті у 1975 р. Opus Dei як організація апостольства світських і священників налічувала понад 60 тис. членів — представників 80 різних національностей з п'яти континентів.

Книги святого Хосемарії перекладено багатьма мовами світу. Це, зокрема, “Шлях”, “Святий Розарій”, “Христос проходить поруч”, “Друзі Бога”, “Хресна дорога”, “Любити Церкву”, “Борозна”, “Кузня”, а також богословсько-юридичний трактат “La Abadesa de las Huelgas” і збірка інтерв'ю різних років “Бесіди з монсеньйором Ескріва де Балагер”. 7 серпня 1931 року Хосемарія записав у своїх “Інтимних нотатках”: “Я хотів би написати книги вогню, що промчать світом як факел життя, запалюючи людей своїм світлом і теплом, перетворюючи бідні серця на палаючі жарини, щоб жертви Ісуса стали рубінами в Його короні Царя” [11, Т. I, 381].

Автор “Шляху”, перекладеного й виданого більш як п'ятдесятьма мовами світу, стверджує, що запрошення до святості для християнина означає “йти услід за Вчителем” [5, 48]. І цей заклик не означає, що ми повинні залишити місце, де ми перебуваємо, в пошуках іншої життєвої дороги; навпаки, це запрошення переглянути щоденні обставини свого існування й віднайти в них Божий задум, шлях, який потрібно освятити. Кожен християнин, який живе у світі, повинен освячувати себе й інших, використовуючи можливості, що їх надає світ. Це шлях освячення через професійну самопожертву, родинні стосунки й усе життя. Таким чином, усе людське існування поставлене в рамки теологічної перспективи. Божя присутність і Його голос — в усьому, Він промовляє через людей і обставини повсякденного життя.

Центральною темою “Шляху”, як, зрештою, і всіх текстів монсеньйора Ескріва, є ствердження того, що людське не суперечить божественному: божественне стосується не лише певної частини людини, але всієї людини, людини як такої, яку Бог полюбив і покликав. І тому християнська позиція може бути визначеною як “цілісність життя”. Служінням Хосемарії Ескріва було відкрити шлях святості для мирян усередині світу. Тому його твори — це запрошення для всіх людей доброї волі розділити “божевілля” слідування за Христом [5, 168].

Складається враження, що метафізика шляху Григорія Сковороди та Хосемарії Ескріва — з погляду перспективи світу — постає різновекторною творчою силою; динамікою, що виникає ніби в опозиційних контекстах трансцендентного. На перший погляд, це — начебто різні форми пізнання буття: у Сковороди — шлях втечі від світу, у святого Хосемарії — віднаходження Бога в “гущавині світу”, “у вирі щоденного клопоту, серед міської метушні й галасу” [5, 33]. Та це — лише на перший погляд. Це — якщо брати до уваги тільки зовнішні, видимі форми людського існування. Для прикладу візьмемо відповіді обох мислителів щодо питання світу й ролі в ньому того, хто прагне віднайти своє покликання.

М. Возняк у праці “Історія української літератури” наводить легенду про зустріч Сковороди з харківським губернатором Є. Щербиніним. Пам’ятаємо, що на той час Григорій Сковорода вже був відомим поетом, мислителем, котрий отримав філософсько-теологічну формацію в Київській академії (навчався в цьому закладі впродовж 1734–1753 років), мав досвід співака у придворній капелі імператриці Єлизавети в Петербурзі (з 1741 по 1744 роки). У 1745 р. з генерал-майором Вишневським їздив до Угорщини. Протягом 1745–1750 років відвідав Польщу, Пруссію, Німеччину та північну Італію. Досконало знав латину, німецьку, грецьку та старослов’янську мови, в оригіналі читав античних філософів та Отців Церкви. У 1750 р., повернувшись в Україну, працював учителем поезії в Переяславській семінарії, кілька років був домашнім учителем сина поміщика С. Томари. У 1759-му його запросили викладати поезію до Харківської колегії, але й тут Сковорода не залишився надовго. І надалі до кінця життя кожен його день став черговим етапом паломництва: переходив з одного селища в інше, з Біблією й сопілкою в торбині, без власного помешкання, без конкретного заняття, в постійних роздумах, спогляданні, пізнаючи себе й Бога, вправляючись у чеснотах і даруючи іншим плоди свого внутрішнього життя.

В один із таких днів відбулася розмова харківського урядовця зі Сковородою. Побачивши філософа, котрий сидів на тротуарі перед якоюсь крамницею, губернатор Щербинін запитав його, чому він тиняється світом замість того, щоб улаштуватись на якусь посаду й жити, як усі люди. На це Сковорода відповів йому: “Світ подібний до

театру. Щоби представити в театрі гру з успіхом і похвалою, беруться ролі відповідно до здібностей. Дієва особа в театрі отримує похвалу не за визначну роль, але за вдалу гру. Я довго розмірковував над цим і після тривалого випробування себе побачив, що не можу представити в театрі світу ніякої особи вдатно, крім низької, простої, безтурботної, самотньої. Я вибрав цю роль, узяв її і вдоволений” [3, Кн. 2, 79–80].

Серед відомих фактів із життя Сковороди виразно постають ті, в яких очевидним є перехід зовнішнього аспекту у внутрішній. Ідеться про трансформацію концепту шляху, коли шлях як обраний спосіб життя стає внутрішнім виміром, мірою самопочування й світовідчуття людини. З 1775 р. життя Григорія Сковороди “набуває форм постійних переходів, мандрів пішки на сотні кілометрів і нетривалих відпочинків у небагатьох людей, котрих він любив і які пишалися його відвідинами. Слава про нього поширилася цілою Україною. Його прихід вважався благодаттю. Багато хто осуджували його, багато хто хвалили і всі бажали його бачити. Постійного помешкання він ніде не мав. У цілковитій бідності ходив він від хати до хати, навчав дітей прикладом чеснотливого життя й зрілим наставництвом.

Одягом йому була сіра свита, їжею — надпростіше харчування. Проживши кілька днів в одному домі, де влітку ночував у садку, під кушем, а взимку — у хліві, забирав він свою Біблію, а до кишені — флейту, та йшов далі, завжди пішки. Що б йому не пропонували, він завжди відмовлявся, кажучи: “Дайте тому, хто потребує”. Деколи він жив у кого-небудь тільки з тією метою, аби своїми бесідами лагідно спонукати людину до пізнання себе, викликати в ньому любов до істини й відвернути від зла.

Катерина II знала про Сковороду [...] й одного разу через Потьомкіна запросила його переїхати з України до столиці. Посильний Потьомкіна знайшов Сковороду з флейтою, край дороги, поряд із ним ходила вівця господаря, котрий на певний час дав притулок філософові. Сковорода, послушавши запрошення, відповів: “Перекажіть цариці, що я не полишу батьківщини... Мені моя сопілка і вівця дорожча царського вінця” [14].

Можливо, є певна домішка легенд у подібних фрагментах життєпису Сковороди. Проте й вони свідчать про сутність неординарного шляху, обра-

ного цією особою задля віднаходження себе в розмаїтті світу та пізнання істини.

Незважаючи на протилежну соціально виражену позицію Хосемарії Ескрива, запропонований іспанським святим пошук святости внутрішньо, трансцендентно завжди спрямовує до того самого, що й у Сковороди, шляху зосередження на найпотемнішому — на тому, що міститься в глибині прихованої в душі істини і віднайти яку можливо, лише будучи доконечно чесним, мужнім і вірним щодо викликів, які Господь ставить перед людиною.

Одну з порад стосовно ставлення до світу святий Хосемарія так висловлює своєму адресатові: “Якось ти сказав мені, що схожий на погано налагоджений годинник, який вибиває годину в неправильний час: ти холодний, сухий, неплідний під час молитви; і навпаки, коли цього найменше сподіваєшся — на вулиці, у вирі щоденного клопоту, серед міської метушні й галасу чи під час зосередженої тиші твоєї професійної праці, — раптом відчуваєш, що молишся... Невчасно? Можливо; але не марнуй і цих хвилин. — Вітер віє, куди забажає” [5, 33]. “Часто звертайся до Святого Духа — Великого Незнайомця, бо саме Він освячує тебе. Не забувай, що ти є Божим храмом. — Утішитель перебуває в глибині твоєї душі: слухай Його і будь покірний Його натхненням” [5, 26].

Кожна теза роздумів у книзі святого Хосемарії “Друзі Бога” так чи інакше розкриває “велич повсякденного життя”, величність буденності у світі: “Коли в душі живе віра, людина відкриває для себе, що шляхи християнина — це шляхи звичайні, повсякденні, земні. І та велика святість, якої чекає від нас Господь, прихована в малих справах і подіях кожного дня — тут і тепер” [10, 381].

Концепт світу у творах Ескрива вказує на концепт повсякденності й безпосередньо пов’язаний із концептом шляху, — розкриває і маркує концепт шляху: “Я люблю говорити про шлях, тому що всі ми — подорожні, які прямують до нашого Небесного Дому, до нашої вічної Батьківщини. Але зверніть увагу на те, що цей шлях — хоч і трапляються на ньому деколи особливо складні ділянки, хоч ми й змушені, йдучи ним, перетинати вброд річки або продиратися непрохідними чагарниками, — цей шлях, зазвичай, не обіцяє несподіванок і не розпещує нас сюрпризами. Наші головні вороги — звичка, інертність, рутини. Вони спокушають нас, і нам здається, що, мабуть, Бог присутній далеко не в

кожному моменті нашого життя — адже воно таке повсякденне, таке звичайне!

Двоє учнів ішли дорогою в Еммаус. Їхній шлях був звичним, повсякденним. Вони йшли так само, як і багато інших, котрі проходили цими ж місцями. І ось тут, на цьому шляху, цілком природно, перед ними з’являється Ісус. І йде разом із ними, ведучи бесіду, аби скоротити шлях [...].

Ісусе, якого зустрічаємо на шляху... Господи, Ти величний завжди! Але мене приголомшує особливо те, як великодушно Ти сходиш до нас, ідучи з нами, віднаходячи нас у марноті нашого повсякдення. Господи, обдаруй нас нелукавою душею, чистим поглядом, світлим розумом, щоб ми могли впізнати Тебе, коли ти з’явишся перед нами в простоті, без зовнішніх ознак Своєї слави. [...]

Дорога в Еммаус. [...] Еммаус — це цілий світ, тому що саме тут, ідучи земним шляхом, Господь відкрив нам шляхи Божественні” [10, 382–384].

Отже, кажемо про те, що визначальною є трансценденція особи, відкритість людини на власне покликання. Трансценденція, за К. Г. Довсоном, “бере в полон”, захоплює будь-яку свідомість. Трансцендентність слова є вербалізацією такої творчої сили, яка здатна об’єднувати людей будь-якого суспільного стану, з будь-якою “роллю” у світі.

Трансцендентність слова наближає реципієнта до алгоритмів біблійного виміру, завдяки чому нейтралізовується суб’єктивність розуміння простору й часу, суб’єктивність індивідуального та національного. Перетрансформовуються межі між культурами і традиціями народів. Полікультурність, позначена державними і традиційними кордонами, набуває поліфонічних форм, подібно до музики: багатоголосся не перешкоджає, а скеровує до зосередження людини на власному світовідчутті (музичній темі та її контрапункті), а отже, допомагає почути іншого (гармонійне наповнення теми).

Давньоіранські племена, які залишили свою археологічну культуру на теренах України, називали таку динаміку словом “boh”, тобто благом. Давні греки цю духовну динаміку визначали словом “rap”, що пізніше семантично розширилося до понять “господь”, “господар”, “володар”, тобто набуло значення всеохопності, ієрархічного підпорядкування всесвіту.

Подібно через духовний стиль, порядок і гармонію слова формується трансцендентний характер думки письменника. Його слово — засіб самопізнання

нання, метафізичні алгоритми досвіду. Усвідомлення різних рівнів власного досвіду і буттєвих бажань спонукають бачити в кожній людині Ціле, бачити конкретний образ як художній концепт [6, Т. 3, 18–19]. Така конкретність як концепт є парадигмою морального часу: страждання людини і пізнання Бога в будь-якій культурі перетинаються, виникає причинно-наслідкова залежність між ними; людина у стражданні визначає свою “відстань від Бога” й отримує шанс відкритися на пізнання Його. “Наше серце сповнене неспокою, допоки воно не знайде заспокоєння в Тобі” (св. Августин). Людина, яка шукає Бога, сама стає об’єктом Божого пошуку. Людина може дозволити Богу віднайти себе” [1, 13]. Зустріч людського страждання і Бога є початком виходу особи на аналогічну парадигму, виходу на реальність різних рівнів необхідності особи в історичному часі.

Твори як Григорія Сковороди, так і святого Хосемарії Ескрива розширюють епістемічні межі розуміння людини, особливо коли йдеться про глибинну сутність пізнання особою себе й пошуку Божої волі (тобто пізнання герметичної парадигми буття).

Таким чином, реальність і дійсність у життєвих і творчих векторах українського й іспанського письменника набуває історично-парадигмальних ознак. У цьому моменті слід шукати визначальні характеристики творчого методу обох мислителів, вертикаль і горизонталь їхньої свідомості. Характер думки Григорія Сковороди і святого Хосемарії породжують у сприйнятті реципієнта асоціацію з хрестом. Прямуючи за творчим вектором митця, читач починає передвідчувати періоди й ритми інтенцій на теологічному рівні буття. Так пізнається реальність, пов’язана з динамікою духовності людини.

Античність і християнство по-різному наповнили смисловою гармонією космічний символ хреста. Стародавні греки під математикою розуміли не лише натуральний ряд чисел і геометрію, а й гармонію та поліфонію музики, яка через аналогію була пов’язана з езотеризмом орфічних релігій, а отже, й із герметизмом. З мітом про співця Орфея (який перетворює реальність своєю музикою і голосом) пов’язане було релігійно-езотеричне містичне вчення орфіків, що в соціальному контексті гармонійно доповнювало давньогрецьку філософію.

Подібно до єдності музики й математики у гре-

ків, християнство — аналогічно до горизонталі й вертикалі буття — створило протягом своєї історії два хорові церковні стилі: григоріанське одноголосся (яке постало аналогією непарного числа, незамкнутого й безкінечного натурального ряду чисел) та ортодоксальне хорове багатоголосся (образ гармонії й поліфонії локальних культур). Григоріанське одноголосся динамізує особистісний первень. Враховуючи свою лінійну організацію, особистісний момент одноголосного співу актуалізує реальність як точку перетину горизонталі й вертикалі буття. І саме в цій точці перетину є вихід на вічність. Натомість гармонія та поліфонія локальних культур постала аналогією парного числа, замкнутого простору, ідея якого знайшла своє втілення в ортодоксальному світовідчутті.

Різні культури завдяки християнству залишилися здатними розкритися історично на поліфонічну єдність світу, який об’єднує єдина метафізична парадигма досвіду й участі в Цілому. У Цілому — що є духовною основою єдності в різноманітті, основою спільного блага та спільного права людини, тобто спільного Буття. Таким чином, церковне одно- й багатоголосся у своїй духовній єдності утримують єдність християнської культури як латентно актуалізовані образи вічності [7].

Подібна сутнісна суголосність характеризує духовний стиль текстів представників української та іспанської національних культур, східної та західної християнських традицій — Григорія Сковороди і Хосемарії Ескрива. Їхні твори — це розширення і просвітлення суті речей. Теологічні міркування обох письменників спонукають читачів різних культур і духовностей відкриватися на розуміння “іншого” (Поль Рікер). Те, що є необхідним, буттєвим, постає в їхніх текстах телеологічною сутністю, або сутнісними цінностями. Такою є основа пророчої індивідуальності обох мислителів.

Концепти шляху і світу є одними з центральних понять онтичного сюжету творів як Григорія Сковороди, так і Хосемарії Ескрива, які пов’язують буття людини з метою її існування. Відповідно тексти обох авторів охоплюють час, простір і свободу людини, розширюють і просвітлюють цінності.

Метафізику творчості можна окреслити з допомогою особливого поняття — “буття без предикатів”, що виражається через певні герметичні символи. Оскільки ж буття виявляється в дії, то воно для нас постає особливим досвідом — досві-

дом передрозуміння (Ганс-Георг Гадамер). Таким чином, передрозуміння можемо визначати як передумову присутності акту. Буття людини охоплює сутнє, а наша буттєва необхідність обіймає телеологічні сутності. Передрозуміння як передумова присутності акту і є необхідністю, якій ми не можемо противитися, оскільки вона походить від нашої свободи — нашого вільного рішення. Тут маємо справу з так званою відсутньою присутністю акту буття, яка стає повною субсистентністю [6, Т. 3, 79]. Латентні процеси пізнання в акті нашого передрозуміння розширюють і просвітлюють цінності, переводять їх з історичної прихованості як генетичного фактору до телеології буття.

Твори Григорія Сковороди і святого Хосемарії Ескріва порушують питання дії Бога через людину, метафізичного пошуку як самопізнання, самоідентифікації людини. Відтак, метафізика творів Григорія Сковороди й святого Хосемарії як спосіб ставлення обох письменників до світу трансцендує за межі парадигми й синтагми їхньої творчості, утворює досвід буття, який концентрується в часі, просторі та свободі конкретної людини. Як український, так і іспанський мислителі переконані, що не історія творить людину, але сама людина спрямовує історію, діючи через відчуття Бога як відчуття справедливості в собі. Таким є онтичний сюжет їхньої творчості, що передбачає єдність буттєвості людини.

Теологічні та філософські аспекти вчення обох мислителів акумулюють у собі шлях до пізнання аналогічної парадигми з метою спонукати читача до буттєвих пошуків — пошуків, які актуалізуються в життєвих рішеннях людини.

Альваро дель Портільйо зазначає, що святий Хосемарія “бажав для всіх членів *Opus Dei* — священників і світських, чоловіків і жінок — гармонійного поєднання священницької душі зі світською ментальністю. Таке розуміння життя у світі було важливою рисою його характеру, його екзистенції. Воно виявилось в притаманному йому загостреному відчутті справедливості, в постійному дотримуванні власних громадянських прав і навіть у тому, що один із розділів його книжки «Борозна» має назву «Громадянство»» [15].

У Григорія Сковороди неодноразово можна зустріти твердження про доцільність і досконалу

природу вищого розуму — Божої думки, втіленої в розмаїтті форм людської суспільної діяльності. В розділі “Про промисел загальний” твору “Вступні двері до християнської доброчесності” філософ зазначає: “Ця-бо блаженна натура чи дух утримує у русі весь світ, начебто машиністова вправність годинникову машину на башті і, за прикладом дбалого батька, сам є буттям кожному творінню. Сам надихає, годує, розпоряджує, лагодить, захищає і за своєю-таки волею, яка зветься всезагальним законом чи статутом, знову перетворює на грубу матерію чи болото, а ми те зовемо смертю. [...] Цей найчистіший, усесвітній, усіх віків та народів усезагальний розум вилив нам, як джерельний струмок, усі мудрощі та мистецтва, потрібні для провадження життя. [...] І як у тілі людському один розум, але по-різному в розмислі різних частин діє, так і в згаданих співжиттях, пов’язаних цією премудрістю, Бог через різні члени творить дійства на загальну користь” [9, Т. 1, 142–143].

В основі вчення Хосемарії Ескріва — питання про освячення себе й інших через професійну діяльність і щоденне виконання своїх християнських обов’язків; у Сковороди це перегукується з ученням про споріднену працю. Центральними для обох письменників є питання довіри Богові та необхідність вибору людиною шляху чеснотливого життя задля досягнення нею стану обожнення, уподібнення до Бога згідно з вимогою Ісуса Христа: “Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний”. І так завдяки реалізації свого покликання, яке має кожна людина від народження, виявляється правдивість буттєвих пошуків, які провадять до істини. Таким є шлях до поєднання з Тим, хто нас створив. Обидва мислителі вказують на необхідні умови цього шляху: пізнання себе, чистота серця, вірність, благочестя. Усіма своїми творами святий Хосемарія намагається запалити в читачеві дві основні “пристрасті” — любов і прагнення до свободи; Григорій Сковорода провадить усі “розмови” до пошуку істинного щастя в житті та звільнення від непотрібного. Зовні — це ніби різні форми реалізації життєвих виборів, проте насправді вектори внутрішнього шляху душі українського філософа Григорія Сковороди та іспанського священника Хосемарії Ескріва де Балагер спрямовують в одному напрямку.

## Література / References:

1. Бюркле Х. Человек в поисках Бога. Проблема нехристианских религий / Пер. с нем. — Москва: Христианская Россия, 2001. — 232 с.
2. Вальверде К. Философская антропология / пер. с исп. — Москва: Христианская Россия, 2000. — 411 с.
3. Возняк М. С. Історія української літератури: У 2 кн. — Львів: Світ, 1994. — 560 с.
4. Гадамер Г.-Г. Hermenevtyka II. Istyna i metod / пер. з нім. — Київ: Юніверс, 2000. — 478 с.
5. Ескріва Х. Шлях / пер. з исп. — Івано-Франківськ: Апостол, 2012. — 219 с.
6. Мондін Б. Підручники систематичної філософії: Т. 3. Онтологія і метафізика / пер. з італ. — Жовква: Місіонер, 2010. — 284 с.
7. Рацінгер Й. (Бенедикт XVI). Нова пісня Господеві: Віра в Христа та Літургія у наш час / пер. з нім. — Жовква: Місіонер, 2011. — 264 с.
8. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней / пер. с итал. — Санкт-Петербург: Петрополис, 1996. — 713 с.
9. Сковорода Г. Твори: У двох томах. — Київ: Обереги, 1994. — 527 с.
10. Эскрива Х., св. Друзья Божьи / пер. с исп. — Царское Село: Белый камень, 2007. — 413 с.
11. Vázquez de Prada A. El fundador del Opus Dei. Vida de Josemaría Escrivá de Balaguer. — Madrid: Rialp, 1997.
12. Nef F. Logique, langage et réalité. — Paris: Ed. universitaires, 1991.
13. <http://www.todosloslibros.info/index.php/component/content/article/21-entrevista-a-don-alvaro/525-vocacion-de-san-josemaria>
14. [http://md-eksperiment.org/etv\\_page.php?page\\_id=2680&album\\_id=120&category=STATJI](http://md-eksperiment.org/etv_page.php?page_id=2680&album_id=120&category=STATJI)
15. <http://www.todosloslibros.info/index.php/component/content/article/21-entrevista-a-don-alvaro/511-alma-sacerdotal-y-mentalidad-laical>
1. Byurkle Kh. Chelovek v poyskakh Boha. Problema nekhrystyanskykh rehlyhy / Per. s nem. — Moskva: Khrystyanskaya Rossyya, 2001. — 232 s.
2. Val'verde K. Fylosofskaya antropohyya / per. s ysp. — Moskva: Khrystyanskaya Rossyya, 2000. — 411 s.
3. Voznyak M. S. Istoriya ukraiyins'koyi literatury: U 2 kn. — L'viv: Svit, 1994. — 560 s.
4. Gadamer H.-G. Hermenevtyka II. Istyna i metod / per. z nim. — Kyiv: Yunivers, 2000. — 478 s.
5. Eskryva Kh. Shlyakh / per. z isp. — Ivano-Frankivs'k: Apostol, 2012. — 219 s.
6. Mondin B. Pidruchnyky systematychnoyi filosofiyi: T. 3. Ontolohiya i metafizyka / per. z ital. — Zhovkva: Misioner, 2010. — 284 s.
7. Ratsinger Y. (Benedykt XVI). Nova pisnya Hospodevi: Vira v Khrysta ta Liturhiya u nash chas / per. z nim. — Zhovkva: Misioner, 2011. — 264 s.
8. Reale Dzh., Antysery D. Zapadnaya fylosofyya ot ystokov do nashykh dnei / per. s ytal. — Sankt-Peterburh: Petropolys, 1996. — 713 s.
9. Skovoroda H. Tvory: U dvokh tomakh. — Kyiv: Oberehy, 1994. — 527 s.
10. Eskryva Kh., sv. Druz'ya Bozh'y / per. s ysp. — Tsarskoe Selo: Belyy kamen', 2007. — 413 s.
11. Vázquez de Prada A. El fundador del Opus Dei. Vida de Josemaría Escrivá de Balaguer. — Madrid: Rialp, 1997.
12. Nef F. Logique, langage et réalité. — Paris: Ed. Universities, 1991
13. <http://www.todosloslibros.info/index.php/component/content/article/21-entrevista-a-don-alvaro/525-vocacion-de-san-josemaria>
14. [http://md-experiment.org/etv\\_page.php?page\\_id=2680&album\\_id=120&category=STATJI](http://md-experiment.org/etv_page.php?page_id=2680&album_id=120&category=STATJI)
15. <http://www.todosloslibros.info/index.php/component/content/article/21-entrevista-a-don-alvaro/511-alma-sacerdotal-y-mentalidad-laical>

Яковина Оксана Петровна

## Личность и путь: Григорий Сковорода и Хосемария Эскрива де Балагер. Компаративный и междисциплинарный аспекты исследования

**Аннотация.** В статье исследуется концептуальное понятие личности в творчестве Григория Сковороды и Хосемарии Эскрива де Балагер. Поднимаются вопросы призвания, выбора, свободы. Жизненные реалии украинского и испанского мыслителей отражают видимую оппозиционность в характеристиках концептов пути и мира. Но в контексте бытия открывается сущностное единство этих понятий, представленных у обоих писателей. Материал статьи предусматривает сравнительные характеристики биографий и творческих векторов Григория Сковороды и святого Хосемарии Эскрива де Балагер как представителей восточной и западной христианской ментальностей. Парадигма личности рассматривается в междисциплинарном аспекте. Научные категории формулируются на пересечении метафизики, философской антропологии, герменевтики, теологии, философии языка и литературоведения.

**Ключевые слова:** концепт, личность, бытие, путь, мир, свобода, освящение, повседневность.

Yakovyna Oksana

## Personality and the way: Hryhory Skovoroda and Josemaria Escrivá de Balager. Comparative and interdisciplinary aspects of the research

**Summary.** The article deals on conceptual notions of the personality and of the way in the creativity of Hryhory Skovoroda and Josemaria Escrivá de Balager. Issues of vocation, freedom and choice are raised. The realities of the life of Ukrainian and Spanish thinkers show visible opposition in the characteristics of concepts of the way and of the world. However, in the context of Genes the article reveals the essential unity of representation of these concepts by both writers.

The fact and reality in the life and creative vectors of Ukrainian and Spanish writers became paradigmatic signs. Thanks to Christianity different cultures became capable of being opened historically on the polyphonic unity of the world, united by a common metaphysical paradigm of the experience and participation in Whole. In Whole — that is a spiritual basis of unity in diversity, the basis of the common good and of the common human right that is co-Existence.

A consonance in the essential characteristics defines the spiritual style of the texts of Hryhory Skovoroda and Josemaria Escrivá de

*Balager — of the representatives of Ukrainian and Spanish national cultures, of the representatives of Eastern and Western Christian traditions. Their works are an extension and enlightenment of the essence of things. The theological reasoning of both writers encourages readers of different cultures and spiritual traditions to open an understanding of “the other” (Paul Ricoeur). What is needed appears in their texts as teleological essence, or as intrinsic values. This is the basis of the prophetic personality of both thinkers.*

*The style of the creative personality is not only a means of language. Style is able to bear the volume of the contents, anticipating it and giving it integrity. The style can be called the hermetic paradigm of reality.*

*The concepts of the way and of the world are one of the central concepts of the works of Hryhory Skovoroda and Josemaría Escrivá that connect the human being with the purpose of his existence. Accordingly, the texts of both authors comprise the time, space and freedom of the person, expand and enlighten his value.*

*The works of Hryhory Skovoroda and Josemaría Escrivá raise the question of the action of God through person, the question of the metaphysical search as self-knowledge, the question of human identity. Therefore, the metaphysics of the works of Hryhory Skovoroda and Josemaría as a way of the relationship of both writers to the world transcend outside the paradigm and syntagmatic of their creativity, it forms the experience of being, which is concentrated in time, space and freedom of a particular person. Both Ukrainian and Spanish thinkers believe that history does not make man, but man himself is directing a history through the sense of God as a sense of justice in himself. These are the metaphysical features of their work, providing unity of a human being.*

*At the heart of Josemaría Escrivá's doctrine lays the question of the consecration of selves and others through professional activities and daily exercise of their Christian duties; it coincides with the teachings of Skovoroda's kindred work.*

*The main question for both writers is the issue of trust in God and the need to choose the way of virtuous life for achieving deification, assimilation to God. And so through the implementation of their vocation that everyone has from the birth, revealed the veracity of existential quest that leads to the truth. This is the way to the union with Him who created us. Both thinkers indicate the necessary conditions this way: self-knowledge, purity of heart, fidelity, piety.*

*In all his works Josemaría tries to ignite a reader two main “passion” — active Love and desire for freedom; Hryhory Skovoroda conducts all “talk” to search for the true happiness in life and relief from unnecessary. Outside — it's kind of different forms of implementation of vital choice, but in fact the internal way of the soul of Ukrainian philosopher Hryhory Skovoroda and Spanish priest Josemaría Escrivá de Balager are directed in one and the same direction.*

*Theological and philosophical aspects of the teachings of both thinkers accumulate in itself a way to the cognition of the analogical paradigm in order to induce the reader to the existential searches — searches actualized in life decisions of the human.*

*Material of the article assumes comparative characteristics of the biographies and creative vectors of Hryhory Skovoroda and Josemaría Escrivá de Balager as representatives of Eastern and Western Christian mentality. The paradigm of the person is considered by the author of the article in an interdisciplinary perspective. Scientific categories are formulated at the intersection of metaphysics, philosophical anthropology, hermeneutics, theology, philosophy of language and literary studies.*

**Key words:** concept, personality, entity, way, world, freedom, sanctification, daily routine.